

УДК 336.2

В. Я. Князькова,

к. е. н., кафедра фінансів, грошового обігу і кредиту, Одеський інститут фінансів УДУФМТ

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗАГОСТРЕННЯ КРИЗОВИХ ЯВИЩ

V. Knyazkova,

Candidate Degree in Economic Sciences, Finance and Monetary Department,

Odessa Institute of Finance of Ukraine State University of Finance and International Trade

PROBLEMS OF UKRAINE TAX SYSTEM REFORMING IN THE CONDITIONS OF AN AGGRAVATION OF THE CRISIS PHENOMENA

Здійснено характеристика чинної податкової системи України в сучасних умовах, виділено її недоліки, що гальмують економічний розвиток держави. Показаний рейтинг України серед 183 країн світу щодо оптимальності оподаткування та рівня податкового навантаження. Визначено роль податків у формуванні доходів бюджету та їх структура, що характеризує зростання абсолютних надходжень податкових платежів та переважну роль непрямих податків у структурі податкових надходжень. Розглянуто останні зміни в податковому законодавстві, затверджені урядом з метою посилення фіскальної функції податків в умовах бюджетного дефіциту, та можливий результат внаслідок їх впровадження. Доведено необхідність та пропонувані напрями подальшого реформування системи оподаткування в Україні, що можуть призвести до оздоровлення економіки та покращення соціального добробуту населення.

The characteristic of operating tax system of Ukraine in modern conditions is done, its shortcomings, hindering the state economic development are allocated. The rating of Ukraine among 183 countries of the world concerning the taxation optimality and the tax load level is shown. The role of taxes in the budget income formation and their structure characterising the increase of tax payment revenues and the indirect taxes prevailing role in the structure of tax revenues is defined. The latest changes in the tax legislation, approved by the government for the purpose of strengthening of the taxes fiscal function in the conditions of the budget deficit, and the possible result owing to their introduction are considered. The necessity is proved and the directions of the Ukraine taxation system further reforming which can lead to the improvement of the economy and population social wellbeing are offered.

*Ключові слова: податкова система, фінансова криза, бюджет, вдосконалення системи оподаткування.
Key words: tax system, financial crisis, budget, the taxation system improvement.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Однією з найважливіших проблем функціонування податкової системи України є її розбалансованість, що негативно впливає на економічний розвиток нашої держави та її фінансову незалежність. В Україні через економічну кризу, характерними рисами якої є істотний спад виробництва ВВП і національного доходу при загальному падінні фізичного обсягу товарної продукції та послуг, деформуючий вплив руйнівних інфляційних процесів на національні системи грошового і кредитного обігу, а також посилення бюджетного дефіциту та дефіциту платіжних балансів і бурхливе соціальне розшарування населення та інші об'єктивні й суб'єктивні причини, податкова система не набула стабільності і має багато протиріч. Через недосконалість законодавчої бази та відсутність необхідних регулювань з боку держави, на даний момент актуальним постає питання подальшого реформування податкової системи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В Україні дослідження окремих питань оподаткування і найголовніших проблем реформування податкової системи України займаються відомі українські економісти, а саме: О.Д. Василик, Л.В. Дикань, Т.С. Воїшова, В.П. Вишневський, А.М. Соколовська, В.М. Мельник, Г.В. Музиченко, Є.О. Белкін., Д.В.Веремчук, Н.І. Сушко, О.М. Тимченко, Ю.В. Сибірянська, В.І. Єфіменко, А.О. Нікітшин та інші. Однак наявність великої кількості наукових праць так і не вирішило проблему. Податкова система України все ще далека від досконалої та потребує подальшого реформування.

МЕТА І ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Метою статті є оцінка чинної системи оподаткування в Україні та пошук напрямів її подальшого вдосконалення. У дослідженні поставлені такі завдання: надати

Таблиця 1. Обсяг податкових надходжень до державного бюджету України за 2008—2012 рр. (млн грн.)

Показники	Роки				
	2008	2009	2010	2011	2012
Податкові надходження, в т.ч.	167883,4	131812,0	126775,3	166872,2	261605,0
Податок на прибуток підприємств	47456,3	30322,5	29121,9	39969,2	54739,4
Податок на додану вартість	92082,6	72208,5	65004,3	86315,9	130093,8
Акцизний податок	12678	19599,8	22572,6	27620,7	33011,2
Ввізне мито	11932,8	5743,2	6709,0	8556,4	10462,8
Інші податки	3733,7	3938,0	3367,5	4410,0	33297,8

Джерело: [4].

характеристику податкової системи України в сучасних умовах, визначити роль податків у формуванні доходів бюджету, розглянути останні зміни в оподаткуванні та можливі наслідки їх впровадження, визначити напрями подальшого реформування податкової системи України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Світова фінансова криза, що вразила більшу частину провідних країн світу, наклала свій негативний відбиток й на податкову систему України. Проблеми, що виникли у цій сфері, тривалий час залишаються одним із ключових чинників, що погіршують бізнес-середовище нашої країни та стримують притік інвестицій в державу.

В умовах фінансово-економічної кризи значно зросла складність реформування податкової системи та її розвитку. Найбільшу увагу уряд країни приділяє подоланню наслідків кризи, що вплинула на всі сфери розвитку держави. Приведення податкової системи у відповідність до вимог нинішнього етапу соціально-економічного розвитку країни вимагає суттєвих змін в державному регулюванні податкової системи, реформування структури податків, запровадження обґрунтованих податкових ставок.

Характеризуючи чинну податкову систему України, вітчизняні та зарубіжні науковці і практики виділяють наступні її недоліки:

- високий податковий тиск на підприємницькі структури;
- нерівномірність і несправедливість розподілу податкового навантаження;
- перетворення податкової системи на чинник пригнічення економічного зростання та інвестиційної активності, стимулювання ухилення від сплати податків і відтік капіталів за кордон;
- неузгодженість та протиріччя окремих норм податкового законодавства, їх нестабільність;
- безсистемне та необґрунтоване надання пільг;
- неврегульованість правових гарантій для учасників податкових відносин, відсутність прозорих та ефективних механізмів захисту прав платників податків;
- проблема подвійного оподаткування [1, с. 213].

Унаслідок кризового стану економіки України та кроків уряду до стійкого розвитку недоліки вітчизняної податкової системи стали ще очевиднішими. Дослідження Світового банку і аудиторської компанії "Price Water House Coopers" показують, що податкова система України залишається однією з найгірших у світі вже як

мінімум протягом останніх шести років. Серед 183 проаналізованих країн Україна займає передостаннє, а саме: 181 місце — третє найгірше місце у світі. Нижчі рейтинги лише у Республіки Конго і Венесуели. Кількість податкових платежів на рік в Україні склала 135 видів, що є найгіршим показником у світі. На виконання всіх процедур, пов'язаних зі сплатою податкових платежів, витрачається 657 годин у рік (середній світовий показник — 277 годин на рік). У рейтингу загального податкового навантаження Україна зайняла 152 місце серед 183 країн з показником 57,1% сукупної податкової ставки (середній світовий показник — 44,8%)

[2]. Високий рівень податкового навантаження та його нерівномірний розподіл серед суб'єктів господарювання призводять до збільшення тіньового сектору економіки, ухилення від оподаткування, зменшення податкових надходжень до бюджету [3, с. 207]. Складна система адміністрування є джерелом корупції і не дозволяє пересічному платникові податків виявити, на що саме ідуть сплачені ним гроші.

Недоліки, що були допущені при розробці та впровадженні Податкового кодексу України, призвели до того, що податки не можуть повноцінно виконувати свої основні функції. В цей час, коли явища фінансово-економічної кризи в Україні загострилися під впливом політичної кризи, призначення податків майже повністю звузилося до виконання фіскальної функції. Сфера матеріального виробництва практично пригнічена податками. Суб'єкти господарювання, що відволікають свої прибутки для сплати непомірних податків, не в змозі розширяти виробництво та збільшувати оподатковувані обороти, а це в свою чергу призводить до зменшення бюджетних надходжень. У результаті діюча податкова система не стимулює виробництво, а сприяє його скороченню. Отже, дохідна частина бюджету майже не поповнюється.

Одним із показників ефективності податків є показник обсягу залучених податкових надходжень у бюджет країни, тому доцільним є проведення аналізу податкових надходжень у розрізі окремих податків, які контролюються податковими та митними органами. Обсяг податкових надходжень представлений у таблиці 1.

Частка податкових надходжень у доходах бюджету в останні роки стабільно утримується на рівні 55—65% [5]. За 2008—2012 роки притік податкових надходжень був нерівномірним. У 2009—2010 році податкові надходження значно зменшилися внаслідок загострення кризових явищ, а з 2011 року, після набуття чинності Податкового кодексу України, почала простежуватися позитивна динаміка надходжень до державного бюджету.

Основним бюджетоутворюючим джерелом виступає податок на додану вартість. Він забезпечив у 2012 році 49,7% всіх податкових надходжень державного бюджету. Податок на прибуток підприємств посідає друге місце, його питома вага складає 20,9%. Акцизному податку належить 12,6%. Навряд чи таку структуру податкових надходжень можна назвати оптимальною. Переважна роль непрямих податків свідчить про те, що основний податковий тягар лягає на споживача. Сфера

виробництва, яка забезпечує надходження податку на прибуток, недостатньо розвинена. Зростання абсолютних сум податкових надходжень до бюджету також неможливо характеризувати позитивно, адже воно зовсім не є свідченням покращення податкової дисципліни платників або покращенням фінансового стану суб'єктів господарювання, а в більшості випадків — лише проявом інфляційних процесів в державі.

З метою подолання наслідків кризових явищ уряд прийняв Закон "Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні", більшість положень якого набрала чинності 1 квітня 2014 року [6].

По-перше, він передбачає підвищення податку на доходи фізичних осіб для платників, чий загальний річний оподатковуваний дохід буде перевищувати 500 тис. грн. (41,7 тис. грн. в місяць). Таки платники мають сплачувати податок за ставкою 20% замість 17, а особи, що заробляють 1 млн грн. (83,3 тис. грн. в місяць) — 25%. Такий захід запобігатиме нерівномірності і несправедливості розподілу податкового навантаження між платниками та перенесе його на плечі заможних громадян.

Крім того, введений податок на пасивний дохід: відсотки по депозитам, паї в кредитних спілках, цінних паперах тощо. Оподаткуванню підлягає такий дохід, якщо його сума в десять разів перевищує прожитковий мінімум для працездатних осіб, тобто 12180 грн. і вище, причому для розрахунку податку застосовується прогресивна шкала ставок (15—30%).

Наслідком подвійного підвищення акцизного податку на автомобілі стане суттєве їх подороження. Залежно від об'єму двигуна вартість кожного автомобіля збільшиться від 65 євро (1300 куб.см) до 7 тис. євро (6800 куб.см). Це може призвести як до спаду попиту на великі авто, так і до загального скорочення їх продажу. Різне падіння курсу долара скоротило обсяг продажу автомобілів на 25%, а підвищення ставок акцизного податку може зменшити його ще на 5%. В результаті за 2014 рік загальні обсяги продажу автомобілів в Україні скоротяться на 30%.

Внаслідок підвищення ставок акцизного податку зростуть і ціни на алкоголь та тютюн. Після підвищення акцизу з 1 липня на 25% сигарети подорожують більш, ніж на третину. З метою запобігання зниження попиту на сигарети ціни на них будуть зростати поступово: в середньому на 10% в місяць. Ціна горілки також збільшиться з 1 вересня відразу на 20% з причини підвищення акцизу на спирт. Наслідком може бути пожевлення тіншового сектору, адже збільшиться виробництво фальсифікованої продукції, бо зменшення попиту на цей товар навряд чи можна очікувати. Підвищення акцизу на пиво з 1 травня призведе до скорочення його споживання. Тому дуже важливим сьогодні є посилення боротьби з тіншовою економікою, яка може стати "допомогою" для осіб, що не в змозі відмовитись від споживання алкоголю та тютюну.

Впровадження ПДВ на медичні препарати призведе до їх подорожчання на 10%, адже крім самого податку — 7%, який повністю лягає на споживача, до ціни препарату включають і всі витрати на його адміністрування. Як наслідок — зниження попиту на дорогі імпортні ліки. Частина покупців буде вимушена перейти на вітчизняні препарати, так як зростання цін на них менш відчутне.

Вперше оподатковуються державні пенсії, правда, лише ті, розмір яких перевищує 10 тис. грн. Доходи у вигляді пенсії розміром від 10 до 15 тис. грн., оподатковуються за ставкою 15%, більш 15 тис. грн. — 17%. Хоча платниками виступають лише привілейовані пенсіонери: прокурори, народні депутати, судді, держслужбовці, навряд чи можна стверджувати про соціальну справедливість цього заходу. Спецпенсії складають 70—80% від колишньої зарплати платників. Але ж з цих високих зарплат вже були сплачені високі податки.

Оподаткування нерухомості також зазнало змін: у визначенні бази оподаткування замінено лише одне слово — "житлова" на "загальна". Отже, податок розраховується виходячи із загальної площі житла. Потенційно кількість платників повинна збільшитись, але ж в загальному житловому фонді країни їх кількість не досягне навіть 1%. Крім того, щоб уникнути сплати податку, достатньо переоформити квадратні метри на декількох членів сім'ї, адже 120 кв. метрів не оподатковуються. Тому навряд чи така спроба підтримати бюджет призведе до позитивного результату.

Купівля закордонних товарів з червня також відчуж змін. Зниження ціни товару, що не оподатковується митом, з 300 до 150 євро призведе до того, що з метою уникнення оподаткування заказники будуть здрибнювати свої заклади та доплачувати за їх оформлення.

Отже, як бачимо, спроби уряду впорядкувати і досі недосконалу систему оподаткування навряд чи призведуть до позитивного результату. Якщо і буде досягнутий незначний фіскальний ефект, то він обов'язково буде супроводжуватись зростанням соціального незадоволення та гальмуванням розвитку суб'єктів господарювання. Тому сучасний стан податкової політики України потребує значних, та головне, зважених реформ, адже, податкова політика виступає як засіб регулювання макроекономічних процесів, і від ефективності її реалізації залежить економічна ситуація країни в цілому.

Збереження в майбутньому пріоритету за фіскальною функцією податкової системи може призвести лише до поглиблення кризових явищ. Саме тому перед урядом країни на сучасному етапі дуже важлива постановка завдання щодо забезпечення реалізації стимулюючого потенціалу податкової політики з одночасним збереженням чи навіть посиленням її фіскальної ефективності. Стратегічною метою реформи має стати перехід від домінування принципу фіскалізму податкової політики, коли вона розглядається виключно як інструмент мобілізації доходів до бюджету, до більш активної реалізації її регулятивного потенціалу в напрямі стимулювання економічного розвитку.

Зростання доходів бюджету за рахунок податкових надходжень без створення значних перешкод для економічного розвитку та без продукування негативних соціальних імпульсів можна отримати за рахунок:

1. Посилення фіскального навантаження на господарську діяльність, пов'язану з експлуатацією природних ресурсів. Наразі фіскальна функція групи ресурсних податків реалізована не в повній мірі. Підвищення фіскального тиску на даний об'єкт оподаткування дозволить відчутно збільшити доходи бюджету, не створюючи перешкод для розвитку високотехнологічних галузей економіки.

2. Відмови від зниження ставки ПДВ з 20 до 17 %. Зазначений податок є одним із непрямих податків, тому фактичним суб'єктом оподаткування є кінцевий споживач, а не підприємство, що його сплачує. Створена додана вартість, таким чином, є лише критерієм розподілу повноважень податкового агента: чим більша створена підприємством додана вартість, тим більша частина ПДВ, сплаченого кінцевим споживачем за готову продукцію, опиняється на рахунках даного підприємства, яку воно має сплатити до бюджету. Відтак ПДВ за своєю природою не здійснює додатковий тиск на фінансовий стан підприємства. Проблеми його функціонування в Україні пов'язані з недосконалим адмініструванням.

3. Запровадження підвищеної ставки ПДВ на товари розкоші. До переліку об'єктів оподаткування ПДВ за підвищеною ставкою доцільно віднести, зокрема, операції з придбання автомобілів з великим об'ємом двигуна, квадроциклів, яхт, літальних апаратів, ювелірних виробів тощо.

4. Розширення групи підакцизних товарів. Зокрема до об'єктів оподаткування акцизним податком можна віднести операції з придбання товарів споживання, які є товарами преміум-класу та товарів, шкідливих для здоров'я. Це б дозволило не лише збільшити доходи бюджетів, а й здійснити певний позитивний стимулюючий вплив, зокрема, обмеження вживання шкідливих продуктів харчування.

5. Підвищення ставок податку на нерухомість. Як згадувалося вище, в моделі адміністрування даного податку, яка закладена Податковим кодексом, його фіскальна ефективність є вкрай низькою. Для того, щоб збільшити надходження даного податку, необхідно посилити фіскальне навантаження на власників, які володіють значними об'єктами житлової нерухомості. Крім того, при розрахунку податку неодмінно має враховуватися ринкова вартість нерухомості. Лише за таких умов фіскальна ефективність цього податку може бути підвищеною.

6. Посилення боротьби з мінімізацією оподаткування та ухилянням від сплати податків. Україна має значний резерв для збільшення податкових надходжень, сконцентрований в секторі тіньової економіки, обсяг якого, за різними оцінками, складає від 20 до 50 % ВВП [7, с. 97].

ВИСНОВКИ

Проблема реформування податкової системи України залишається однією з найбільш актуальних економічних проблем сьогодення. Потребують нагального розв'язання питання балансу інтересів держави та платників податку. Для нормального функціонування держави повинна здійснюватися ефективна податкова політика, яка передбачає встановлення і стягнення податків. На жаль, на сьогодні економіка України має багато вад: збільшується кількість збиткових підприємств, зростає безробіття, ускладнюється соціально-економічна ситуація в країні. Зумовлюється це тим, що акцент у податковій політиці зроблено на фіскальній функції, а її регулююча та стимулююча роль фактично зведена нанівець. Тому проблема побудови ефективної податкової системи залишається однією з найактуальніших у процесі становлення ринкових відносин і закладання підвалин для економічного зростання України.

Варто створити нейтральну, стабільну і постійну податкову систему, із широкою базою оподаткування, що буде сприяти стабільному економічному зростанню і розвитку економічної та інвестиційної діяльності як внутрішньої, так і зовнішньої.

Література

1. Ряба О., Гончарук Н. Реформування податкової системи України в контексті міжнародної інтеграції // Вісник Хмельницького національного університету. — 2012. — № 2. — С. 212—215.

2. Місце України за рейтингом "Ведення бізнесу 2013" / Публікація юридичної фірми "Brite&Gribe" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://bg-law.com.ua/pres-oglyad/23-msce-ukrayini-za-reytingom-vedennya-bznesu-2013.html>

3. Белкіна Є.О., Веремчук Д.В. Проблеми і перспективи розвитку оподаткування в Україні. Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ, Серія: Економічні науки. — 2013. — № 5. — С. 205—216.

4. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/>

5. Офіційний сайт Міністерства доходів і зборів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: minrd.gov.ua;

6. Закон України "Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні" від 27.03.2014 № 1166-VII // Голос України — 31.03.2014 р.

7. Соломенцева О.О., Музиченко Г.В. Шляхи збільшення доходів державного бюджету України за рахунок податкових надходжень // Збірник студентських наукових праць Одеського національного економічного університету. — Вип. № 2. — Одеса. — 2013. — С. 92—98.

References:

1. Riaba, O. and Honcharuk, N. (2012), "Reforming the tax system of Ukraine in the context of international integration", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol. 2, pp. 212—215.

2. Brite&Gribe (2014), "Rank Ukraine by rating "Doing Business 2013"", available at: <http://bg-law.com.ua/pres-oglyad/23-msce-ukrayini-za-reytingom-vedennya-bznesu-2013.html> (Accessed 29 April 2014).

3. Belkina, Ye.O. and Veremchuk, D.V. (2013), "Problems and prospects of taxation in Ukraine", *Molodizhnyj naukovyj visnyk UABS NBU*, vol. 5, pp. 205—216.

4. Ministry of Finance of Ukraine (2014), available at: <http://www.minfin.gov.ua/> (Accessed 29 April 2014).

5. Ministry of Revenue and Duties of Ukraine (2014), available at: <http://minrd.gov.ua> (Accessed 29 April 2014).

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), "Law About prevent financial disaster, and creating conditions for economic growth in Ukraine", *Holos Ukrainy*, vol. 60—61.

7. Solomentseva, O.O. and Muzychenko, H. V. (2013), "Ways to increase the revenues of the state budget of Ukraine by taxes", *Zbirnyk students'kykh naukovykh prats' Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu*, vol. 2, pp. 92—98.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2014 р.